

tički sukob Srbije i Republike Srpske razvio u suštinsko neslaganje o samom smislu rata.

Posebna pažnja posvećena je krizi oko Go-ražda, prvom direktnom dejstvu NATO avijacije protiv srpskih položaja, koje je dovelo do zarobljavanja pripadnika međunarodnih snaga. Završni deo poglavlja analizira nastavak borbi oko Sa-rajeva, položaj muslimanskih enklava Srebrenice i Žepe i sve dublji jaz između vojnog i političkog vrha Republike Srpske. Nikolić ovu fazu rata vidi kao trenutak u kojem srpska strana definitivno gubi političku inicijativu, a međunarodna zajed-nica preuzima aktivniju ulogu u sukobu.

Intenzivno medijsko izveštavanje transfor-misalo je rat iz regionalnog sukoba u međuna-rodni problem prvog reda, naglašavajući njegovu globalnu političku i moralnu dimenziju. Inter-vencije NATO-a i uključivanje islamskih boraca izmenile su ne samo ravnotežu snaga na terenu, već i karakter rata, pretvarajući ga u globalno pi-tanje, u kome Srbi nisu imali mnogo šanse da re-alizuju svoje ratne ciljeve – od „ujedinjenja svih srpskih zemalja“ do zadržavanja teritorija koje su kontrolisali na terenu. Nikolić u ovom poglavlju osvetljava trenutak kada Republika Srpska gubi inicijativu, a međunarodna zajednica preuzima ulogu faktičkog arbitra. Od tada srpska strana vi-še ne deluje kao respektabilni politički subjekt, već ostaje vojna sila bez strategije obnove resur-sa u izolaciji, što označava početak kraja njenog dominantnog položaja u sukobu.

Kako se politička i vojna izolacija Republike Srpske produbljuje u 1994. godini ratne aktivno-sti se intenziviraju na zapadnom frontu, posebno oko Bihaća. Završno poglavlje „Bihać – usijanje“ (str. 587–642) detaljno razmatra ovu promenu dinamike sukoba i strateške poteze bošnjačko-hrvatske koalicije. Nakon pada vlasti Fikreta Ab-dića u Cazinskoj krajini i sloma njegovih jedini-ca, potom i neuspešnih pokušaja srpskih napada na Bihać, dodatno je oslabljen položaj Republike Srpske. Istovremeno, muslimanska ofanziva pre-ma Grmeču, iako bez trajnijeg vojnog uspeha, dovela je do teških stradanja srpskih civila i uni-štenja brojnih sela. Rukovodstvo Srbije, suočeno sa sankcijama, teškim ekonomskim stanjem i sve težim položajem Vojske Republike Srpske, za-ključilo je da Srbi nemaju dovoljno ljudstva ni resursa da dugoročno kontrolišu većinu teritorije Bosne i Hercegovine. Slobodan Milošević je za-to sve oštrije kritikovao rukovodstvo Republike Srpske i Srpsku pravoslavnu crkvu, jer su odbijali mirovne planove.

Slabljenje srpske pozicije dodatno je produ-bilo hrvatsko-muslimansko osvajanje Kupresa, dok je NATO bombardovanje usporilo srpske

napade na Bihać. Kao odgovor, Vojska Republi-ke Srpske zarobila je više stotina pripadnika me-dunarodnih snaga, što je izazvalo novi talas me-dunarodnih pritisa. Hrvatska ofanziva u jugo-zapadnoj Bosni krajem 1994. istovremeno je po-kazala iscrpljenost srpske vojne moći i slabost političke inicijative, predstavljajući uvod u pad Republike Srpske Krajine sledeće godine.

Nikolić kraj 1994. vidi kao trenutak sloma ratne ravnoteže, kada međunarodni pritisci ras-tu, a hrvatska i bošnjačka vojska preuzimaju ini-cijativu, što je u Srbiji označilo kraj iluzije da se politički problemi mogu rešavati ratom. Nakon što detaljno dokumentuje složene političke i voj-ne tokove, autor čitaoca vodi ka sagledavanju is-torijskih i moralnih dimenzija sukoba: „potraga za mirom“ tako postaje i metafora za izlazak iz istorijskog ćorsokaka.

Drugom knjigom Nikolić potvrđuje da rat u Bosni nije moguće svesti na jednostavan narativ pobednika i poraženih. Kroz hladnu doku-mentarnost, on podstiče čitaoce da sagledaju tra-gičnu cenu političkih i vojnih odluka u ličnom, društvenom, nacionalnom i međunarodnom kontekstu. Nikolić povezuje odluke najznačajni-jih vojnih i političkih aktera sukoba sa tragičnim pojedinačnim sudbinama na samom terenu, unu-trašnje krize srpske i drugih strana u ratu sa re-akcijama međunarodne zajednice u jedinstvenu refleksiju o prirodi i posledicama ovog brutalnog sukoba.

Miloš Timotijević

СЛОБОДАН СЕЛИНИЋ, *Стамболић. Моћ, уздаја, трагедија*, Београд: Vukotić Media, 2025, 293.

Ivan Stambolić je bio jedan od najznačajni-jih komunističkih funkcionera u Socijalističkoj Republici Srbiji posle smrti Josipa Broza Tita. Proučavanje Stambolićeve političke biografije pruža značajan osvrt na događaje u političkom životu SR Srbije krajem 70-ih i u prvoj polovini 80-ih godina prošlog veka. Osmu sednica Cen-tralnog komiteta Saveza komunista Srbije iz sep-tembra 1987. godine označila je nagli politički pad Ivana Stambolića i povlačenje iz političkog života, ali i pobedu njegovog dugogodišnjeg štice-nika i prijatelja Slobodana Miloševića. Ova sednica je zapravo predstavljala ishod njihovog političkog sukoba. Trinaest godina kasnije, Ivan Stambolić je ubijen od strane pripadnika Jedinice za specijalne operacije.

Istoričar Slobodan Selinić u knjizi *Stambolić. Moć, izdaja, tragedija* nastoji da predstavi životni put ovog partijskog funkcionera proučavajući

njegovu političku karijeru i privatni život. Biografija bivšeg predsednika CK SK Srbije i Predsedništva SR Srbije predstavlja još jednu u nizu studija iz pera Slobodana Selinića vezanih za političku istoriju Srbije tokom 80-ih godina 20. veka. Tu možemo izdvojiti monografije *Srbija 1980–1986. Politička istorija od Tita do Miloševića* i *Jugoslavija i Zapad 1980–1983*. Knjiga je podeljena na 11 poglavlja u kojima su izdvojene različite tematske celine koje je autor smatrao značajnim u rekonstruisanju važnih procesa koji su uticali na Stambolićeve životne i političke procene i odluke. Na početku studije je dat Predgovor pod nazivom *Težak i bogat put* u kome je autor govorio o osnovnim odlikama Ivana Stambolića i metodologiji istraživanja ove teme.

Interesantno je da autor već u prvom poglavlju analizira događaje vezane za otmicu i ubistvo Ivana Stambolića 25. avgusta 2000. godine. Tokom redovnog treninga u Košutnjaku, Stambolić je otet, odveden na Frušku Goru, gde je ubijen i zakopan živim krečom. Porodica Ivana Stambolića koju su činili supruga Katarina, sin Veljko i ćerka Tijana prijavila je nestanak i čak se obratila direktno predsedniku Savezne Republike Jugoslavije Slobodanu Miloševiću. Misteriozni nestanak se pretvorio u agoniju sve dok 2003. godine nije otkriveno gde se nalazi telo pokojnog Stambolića. Tokom policijske operacije „Sablja“, sprovedene posle ubistva premijera Zorana Đinđića 12. marta 2003. godine, jedan od pripadnika JSO-a je priznao svoje učešće u ovom zločinu i otkrio sve detalje. U presudi za ubistvo Stambolića navedeno je da je komandant Jedinice za specijalne operacije Milorad Ulemek Legija postupao po nalogu Slobodana Miloševića. Na mestu gde je Stambolić ubijen na Fruškoj Gori podignut je spomenik 2005. godine. Uzroci Stambolićevog ubistva su izazivali određene kontroverze. Posle Osme sednice on se nije aktivno bavio politikom, ali je indikativno da se tokom 2000. godine intenzivno pojavljivao u medijima iznoseći brojne kritike na račun Miloševićevog režima. Ubijen je mesec dana pre održavanja saveznih predsedničkih izbora na kojima je kandidat Demokratske opozicije Srbije Vojislav Koštica pobedio Slobodana Miloševića. Pojedini lideri DOS-a predlagali su da kandidat ove koalicije bude Ivan Stambolić, ali Zoran Đinđić taj predlog nije prihvatio. Indicije o potencijalnom kandidovanju Stambolića kao protivkandidata Miloševiću mogu se protumačiti kao jedan od uzroka njegovog ubistva.

Naredno poglavlje opisuje mladost i obrazovanje Ivana Stambolića, dolazak na mesto direktora fabrike *Tehnogas* i ulazak u politiku. Ujak

Ivana Stambolića je bio Petar Stambolić, istaknuti partijski funkcioner i jedan od vodećih ljudi na političkoj sceni SR Srbije posle pada liberala 1972. godine.

U trećem poglavlju je opisan uspon Ivana Stambolića na političkoj lestvici tokom 80-ih godina koji je podrazumevao dolazak na brojne istaknute funkcije u Partiji i Republici. Period posle smrti Josipa Broza doneo je značajne kadrovske promene u Savezu komunista Srbije, kao i smenu generacija. Pored Stambolića, novu generaciju činili su i njegov prijatelj Slobodan Milošević, Špiro Galović i Radiša Gačić. Izbor Ivana Stambolića za predsednika Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije 1984. godine je izazvao neslaganja unutar partijskog rukovodstva pošto se sa ovim izborom nisu saglasili Dragoslav Marković i Dušan Čkrebić. Međutim, Stambolićev izbor su podržali njegov ujak Petar Stambolić i Nikola Ljubičić. Ovo pitanje je rešeno dogovorom Petra Stambolića i Dragoslava Markovića u kome je Marković prihvatio novog predsednika Gradskog komiteta. Koreni sukoba Dragoslava Markovića i Ivana Stambolića nalazili su se u neslaganjima tokom Stambolićevog mandata u Gradskom komitetu Beograda. Marković se tada nalazio na čelu CK Saveza komunista Jugoslavije.

Četvrto poglavlje donosi pregled događaja vezanih za političku afirmaciju tandemom Ivan Stambolić i Slobodan Milošević. Milošević je nasledio Stambolića na čelu Gradskog komiteta Beograda 1984. godine, a dve godine kasnije se pojavila ideja da Ivan Stambolić postane predsednik Predsedništva SR Srbije, dok bi Milošević došao na čelo CK SK Srbije. Ova inicijativa je duboko polarizovala rukovodstvo Saveza komunista Srbije. Dragoslav Marković je predvodio struju koja je bila protiv Miloševićevog izbora iako je sa njim bio u rodbinskim odnosima. Uz veliko zalaganje Ivana Stambolića, tesnom većinom je doneta odluka da Milošević bude jedini kandidat za predsednika CK SK Srbije. Zapravo, za Miloševića na sednici CK SK Srbije održanoj 26. februara 1986. godine nije glasala većina članova. Najveći broj njih je bio uzdržan. Stambolić je tada posegao za jednim interesantnim manevrom. Naime, rekao je da se i oni koji su uzdržani izjašnjavaju za izbor Miloševića. Velika partijska podela je dobila svoj epilog. Ivan Stambolić je postao predsednik Predsedništva SR Srbije, Slobodan Milošević predsednik CK SK Srbije, a Dragiša Pavlović je izabran za predsednika Gradskog komiteta Beograda. Ovim je Stambolićeva struja odnela pobjedu u ovoj političkoj borbi.

Naredna četiri poglavlja ove studije posvećena su politici Ivana Stambolića u odnosu na delovanje kritičke inteligencije, buđenje nacionalizma u Srbiji početkom 80-ih i pojavu književnih dela i naučnih studija koje su se kritički odnosile prema politici vladajuće komunističke partije, liku i delu Josipa Broza, ali i postojećem narativu o ulozi Narodnooslobodilačkog pokreta tokom Drugog svetskog rata. Sa ovakvim izazovima Stambolić se suočavao dok je vršio mandat predsednika Gradskog komiteta Beograda, dok su pozicije predsednika Republičkog izvršnog veća od 1978. do 1982. i predsednika CK SK i Predsedništva SR Srbije zahtevale rešavanje pitanja odnosa republičkog rukovodstva prema autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu i Metohiji, kao i suočavanje sa posledicama ekonomske krize koja je zahvatila saveznu državu tokom 80-ih godina.

Poglavlje pod nazivom „Dve izgubljene kosovske bitke“ predstavlja analizu Stambolićeve politike prema Kosovu i Metohiji. Kosovska kriza, započeta pobunom Albanaca 1981. godine, nastavljena je protestima srpskog naroda mobilisanog izraženim antialbanskim raspoloženjem i nasiljem koje je vršeno nad njim od strane albanskog stanovništva. Stambolić je nastojao da ovu krizu reši revidiranjem postojećih ustavnih odredbi za šta mu je bila neophodna podrška saveznih institucija. Pojavio se 6. aprila 1985. u Kosovu Polju i održao govor tamošnjem pobunjenom stanovništvu. Rekao je da srpski narod ne treba da rešava svoje probleme u Beogradu i na protestima, već u pokrajini i institucijama. Stambolić nije dobio podršku srpskog naroda sa Kosova i Metohije posle ovakvog govora, a kriza se nije stišavala. Uticaj nacionalno orijentisane kritičke inteligencije predvođene književnikom Dobricom Ćosićem na delovanje pobunjenih Srba sa Kosova bio je vidljiv. Ivan Stambolić je takođe želeo da osujeti ovaj uticaj kritičke inteligencije koju je smatrao političkim protivnikom.

Naredno poglavlje „Olako obećana brzina“ opisuje tok političkog sukoba između Ivana Stambolića i Slobodana Miloševića koji se manifestovao kroz otvoreni konflikt između predsednika Gradskog komiteta Beograda Dragiša Pavlovića i predsednika Predsedništva CK SK Srbije Slobodana Miloševića. Milošević je u aprilu 1987. godine otišao u Kosovo Polje i, za razliku od Stambolića, svojim postupcima zadobio poverenje srpskog naroda. Politika zaštite Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije koju je Milošević sprovodio nije se uklapala u stavove Ivana Stambolića. Ova promena politike je predstavljala jedan od povoda za sukob. Milošević se predsta-

vljao i kao sledbenik Josipa Broza kako bi dobio podršku starijih članova Partije. Dragiša Pavlović je 11. septembra održao konferenciju za štampu na kojoj je, između ostalog, govorio i o politici prema Kosovu i Metohiji. Milošević je smatrao da je ovakvim istupom Pavlović kritikovao rukovodstvo SK Srbije i pokrenuo je inicijativu za Pavlovićeve smenu. Na osnovu arhivskih izvora, Slobodan Selinić je analizirao tok sednice Gradskog komiteta od 17. septembra na kojoj je došlo do velikih podela i rasprava, pošto je u Gradskom komitetu bilo više saveznika Slobodana Miloševića. Sednica Predsedništva CK SK Srbije na kojoj je raspravljano o rečima Dragiša Pavlovića na konferenciji za štampu održana je 18. i 19. septembra. Pošto je Pavlović dobio podršku Gradskog komiteta bez obzira na jaku opoziciju, Stambolić je pomislio da će na sednici Predsedništva CK SK Srbije on i Pavlović odneti prevagu. Međutim, na ovoj sednici je objavljeno da je Ivan Stambolić poslao pismo Gradskom komitetu u kome je podržao Dragišu Pavlovića. Tešnom većinom je odlučeno da se na sednici Centralnog komiteta SK Srbije odluči o isključenju Dragiša Pavlovića iz sastava Predsedništva. Ivan Stambolić je ovakav epilog doživeo kao težak politički poraz od svog dugogodišnjeg prijatelja. Tokom 1987. godine više puta je pokušavao da pomiri Pavlovića i Miloševića i da ovaj konflikt reši dogovorom, ali u tome nije uspevao.

U sledećem poglavlju „Kraj Stambolićeve ere“ prikazana je Osmo sednica Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije koja je održana 23. i 24. septembra 1987. godine. Dragiša Pavlović je većinom glasova isključen iz Predsedništva CK SK Srbije. Ivan Stambolić je stao na Pavlovićeve stranu na ovoj sednici, ali nije delovao energično i motivisano jer je shvatao da je ovu političku bitku izgubio. Slobodan Selinić je zaključio da ova politička pobeda Slobodana Miloševića ne predstavlja staljinistički obračun sa neistomišljenicima kako je to predstavio Stambolić u svojim memoarima. Selinić ističe da je Milošević na vreme obezbedio neophodnu većinu za razliku od Stambolića koji je posezao za manipulacijom glasova pri izboru Slobodana Miloševića početkom 1986. godine. Ivan Stambolić nije uživao podršku pokrajinskih rukovodstava, kao ni saveznih institucija. Slobodan Selinić navodi da je Milošević tada svima više odgovarao, a nekima je odgovaralo nejedinstvo unutar SR Srbije, kao i sukobi između srpskih funkcionera. U decembru 1987. Predsedništvo SR Srbije je razmatralo razrešenje Ivana Stambolića sa mesta predsednika Predsedništva SR Srbije. Predlog je usvojen bez obzira na činjenicu da za njega nije

glasala natpolovična većina, odnosno za predlog se izjasnilo šest od 12 članova.

Poglavlje „Put u bespuće“ prikazuje delovanje Ivana Stambolića posle Osme sednice i odlaska sa visokih državnih funkcija. Sledeće, 1988. godine, desila se pogibija njegove ćerke Bojane u saobraćajnoj nesreći kod Budve. Iste godine, Stambolić je izabran za direktora Jugoslovenske banke za međunarodnu ekonomsku saradnju JUBMES. Tokom 90-ih godina se nije često pojavljivao u javnosti. Tokom martovskih demonstracija 1991. godine obratio se pismom Miloševiću u kome je od njega tražio da podnese ostavku. Smatrao je da je srpski nacionalizam uzrok ratova za jugoslovensko nasleđe tokom 90-ih godina prošlog veka. Sa više političara i javnih ličnosti Stambolić je posetio Sarajevo 1995. godine. Bio je protivnik vlasti Slobodana Miloševića i pomno je pratio dešavanja u političkom životu, ali se nije uključivao. Njegovo stanovište je bilo da se vlast mora menjati na izborima, a ne na ulici.

U poslednjem poglavlju „Porodica i prijatelji“ predstavljen je privatni život Ivana Stambolića i njegov odnos sa porodicom, kao i lična poznanstva i kontakti. Na kraju knjige se nalazi i pesma Stambolićevog brata Miloša Stambolića pod nazivom „Ivanov grob“ koja je uoči sahrane Ivana Stambolića objavljena u listu *Danas*.

Biografija Ivana Stambolića predstavlja značajan segment u proučavanju događaja i procesa tokom 80-ih godina 20. veka. Značaj ove studije je upravo u tome što doprinosi daljem proučavanju ove važne epohe i što, koristeći se dostupnim izvorima i literaturom, predstavlja pionirski napor u proučavanju političke biografije i privatnog života Ivana Stambolića. U dosadašnjoj istoriografiji Stambolićevo političko delovanje bilo je samo jedan od aspekata u proučavanju određenih tema, a Selinić ga u svojoj monografiji stavlja u centar pažnje.

Miloš Jovanović

Ryan D. Griffiths, *The Disunited States: Threats of Secession in Red and Blue America and why they won't work*, New York: Oxford University Press, 2025, 178.

In his engaging and accessible book, *The Disunited States*, Ryan Griffiths, a professor of political science at Syracuse University in the United States of America (USA), argues that secession is “the wrong solution to a real problem” (p. 8), namely, the political polarization that has engulfed the USA in recent decades and, more re-

cently, exacerbated during the two presidencies of Donald Trump.

Griffiths' book is primarily aimed at the 20 percent of Americans who, according to polling, support some form of secession as a solution to America's current political climate. Griffiths makes it clear that his book is not intended to offer any solutions to the problem of America's political polarization. Rather, the book's focus is to demonstrate that, rather than solving the problem, secession would only make things worse with probably catastrophic consequences for the USA and its people.

At the heart of Griffiths' book is a possible secession that would result in what he labels the two States of “Redland” and “Blueland”. These names reflect the two competing ideologies on matters such as abortion, LGBTQ issues, and the environment, with the conservative, essentially Republican Party, position reflected in Redland and the progressive, essentially Democrat Party, position reflected in Blueland. Such a secessionist outcome may seem fanciful, but for the fact that it has considerable support, and is most famously reflected in Congresswoman Marjorie Taylor Greene's February 2023 assertion: “We need a national divorce. We need to separate by red states and blue states”.

Griffiths' argument against such a two-state solution to America's political problems is that it is not practically feasible because the two sides on the current Red-Blue divide are not geographically concentrated, unlike the situation that existed at the time of the American Civil War when there were a non-slavery North and a pro-slavery South.

Griffiths posits three possible ways in which the territorial scope and therefore population of Redland and Blueland could be determined. Each of them is based on the outcome of votes in referenda or elections. The first possibility is the vote in one's state, the second is the vote in one's federal electoral district, and the third, is the vote in one's county. A bare majority vote in the state, electoral district, or county, as the case may be, would determine whether the territory of the relevant unit became part of Redland or Blueland.

In making his case against creating a Redland and Blueland, Griffiths demonstrates that the territorial scope of the Redlands and Bluelands that would result from these three alternatives are problematic, especially so with the latter two. More importantly, all three would create significant minority groups in both Redland and Blueland, which would in all likelihood lead to